

A pokol egyik oszlopa

Helyesbítések a *Res literaria Hungariae* szerzőjének,
Árvay Mihálynak az életrajzához

MIHALIK Béla Vilmos

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete, tudományos főmunkatárs
ORCID 0000-0003-2144-7517

A Pillar of Hell. Corrections to the Biography of Árvay Mihály, Author of *Res literaria Hungariae*

Abstract | This paper clarifies the biographical data about ÁRVAY Mihály, the author of *Res literaria Hungariae*, one of the first chronologically organized works of literary history. Although the volume is nowadays mainly regarded from the point of view of cultural history, many errors about the author's biography have been transmitted in encyclopaedias from the nineteenth century onwards. This was mainly due to the fact that two priests with same name lived at the same time.

The author, ÁRVAY Mihály, was born in 1708 in Kassa into a well-connected noble family. He entered the Jesuit order and published two works in 1734 and 1735. In 1742, however, he was dismissed from the order for an unspecified offence. He was then incorporated into the Diocese of Eger, where he became parish priest of Jászládány. After only two years of service, he was dismissed from the diocese for sexual offences and embezzlement cases. However, the encyclopaedias then mixed up his biography with another priest of the same name and same diocese. After a few years, the real ÁRVAY Mihály appeared in the other half of the country, first in the Diocese of Győr and then in the Diocese of Veszprém. He then had to leave them as well because of various disciplinary matters. He finally ended his life as parish priest of Balatonendréd, a village of the Benedictine Abbey of Tihany, in 1760, ten years later than previous biographies had thought.

Keywords | *Res Literaria Hungaria*, Jesuit, Árvay Mihály, biography, church discipline

* A tanulmány az MTA BTK Lendület – Hosszú reformáció Közép- és Kelet-Európában 1500–1800 támogatásával készült.

„Bél [Mátyás] sikertelen kísérletét¹ egy kis művecske követte, mely több tekintetben figyelemreméltó, noha most már éppen semmi tudományos becse sincs. Ez Árvai Mihály jezsuita tanárnak névtelenül megjelent *Res literaria Hungariae*² című munkája” – írta Szinnyei József egyik elődjéről, a magyar irodalomtörténet első rendszerezítőiről szóló, 1877-ben megjelent munkájában.³ Árvay újszerűsége abban rejlett, hogy ő volt az első, aki a jelesebb szerzőket nem betű-, hanem időrendben gyűjtötte össze. Jóllehet Szinnyei méltatja Árvay igyekezetét, sommás véleményt fogalmazott meg a „tudományos becset” nélkülöző munka szerzőjéről, amely mai napig visszhangzik: „Árvai [...] ki nem volt egyéb gyenge compilátornál”.⁴ A 18. századi biobibliográfiák úttörőjéhez, Czvittinger Dávidhoz méri őt Kosáry Domokos, mikor megállapítja, hogy „Czvittingernek néhány igénytelenebb követője katolikus részről is akadt: [...] Árvai Mihály (*Res literaria Hungariae*, 1735).”⁵ Legújabbban pedig Árvay munkáját „rövid, rendszertelen tudománytörténeti vázlatként” írta le Szelestei Nagy László.⁶

Árvay művelődéstörténeti áttekintésével – még ha oly gyenge kísérlet is volt – beírta magát a magyar irodalom- és tudománytörténetbe, és ezzel lexikonok és szintézisek lapjain mind a mai napig visszatér alakja. Csakhogy a rövid életrajzi szócikkek már a 19. század óta hibásan közlik adatait, összekeverve őt egy másik, vele egykorú Árvay Mihállyal, és így életének utolsó másfél évtizedét hibásan adják meg, halálát pedig egy évtizeddel korábbra teszik. E rövid tanulmány célja tehát nem más, mint Árvay életrajzát helyreigazítani. Ugyanakkor, mint azt láthatjuk majd, egy merőben szokatlan 18. századi egyházi pálya bontakozik ki Árvay Mihály életútján keresztül, amely tágabban számos más tanulságot is rejthet a későbbiekre. Itt most azonban csak röviden kívánjuk életét összefoglalni, hiszen távlati célként szerepel annak mikrotörténeti módszerekkel történő alapos feldolgozása.⁷

Elsőként az 1745-ig tartó karrierpályát tekintjük át, amely többnyire helyes adatokkal szerepel az Árvayról szóló életrajzi szócikkekben. Ezt követően az 1745–1750 között

1 BÉL Mátyás 1713-ban megjelent, a magyar nyelv történetének elővázlatára (*Historiae linguae Hungaricae*) utal.

2 ÁRVAY Mihály, *Res literaria Hungariae*... (Cassoviae: Typis Academicis, 1735).

3 SZINNYEI József, „A magyar irodalomtörténet első rendszerezítői”, *Figyelő – Irodalomtörténeti Közlöny* 2, (1877): 175–187.

4 Uo., 177.

5 KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980), 154.

6 SZELESTEI NAGY László, „Árvay Mihály”, in KÖSZEGHY Péter, főszerk., *Magyar művelődéstörténeti lexikon: Középkor és kora újkor*, 13 köt. (Budapest: Balassi Kiadó, 2003), 1:148.

7 A rendhagyó, szinte minden tekintetben a normálistól eltérő viselkedésmintát felmutató életút ugyanis lehetőséget ad arra, hogy egy 18. századi plébános és plébániai közösségeinek kapcsolatában számos, eddig ismeretlen aspektust tárhassunk fel. A Szuly Ritával közösen tervezett kötet ötlete 2021 nyarán fogalmazódott meg, amikor a VII. Fraknoi Nyári Akadémián elhangzott előadást követően az ország két szegletéből, a győri és egri egyházmegyéből származó forrásanyag a véletlennek köszönhetően szerencsésen összekapcsolódott: jelen tanulmány szerzője a hallgatóság soraiban döbrent rá, hogy ugyanarról az Árvay Mihályról van szó. Az elhangzott előadás: SZULY Rita, *Normaszegések és kihágások a vaskárpátjai főesperesség 18. századi alsópapsága körében*, VII. Fraknoi Nyári Akadémia, Győr, 2021. augusztus 6.

ti évek eseményeit szétszálazva elválasztjuk egymástól a két Árvay Mihály alakját. Végül pedig visszatérve az egyik első rendszerező irodalomtörténész Árvayhoz, annak utolsó éveit mutatjuk be a valójában 1760-ban bekövetkezett haláláig.

2. A pokol egyik oszlopa – életút 1745-ig

Árvay Mihály – ahogy az életrajzi szócikkek is helyesen állapítják meg – 1708. szeptember 13-án született (keresztelték) Kassán. Szülei nemzetes Árvay János úr és felesége, Zsófia asszony voltak. Édesanyjának családneve nem derül ki a bejegyzésből, ám két évvel később, 1710. szeptember 9-én született (keresztelt) húga, Árvay Mária Klára bejegyzésénél már feljegyezték, hogy anyjuk Cziriaky Zsófia volt.⁸ A számtalan nemes Árvay család közül jelenleg még nem sikerült meghatározni, hogy Árvay Mihály melyikből származott.⁹ Ő maga a rábapatonai plébánia halotti anyakönyvének megnyitásakor mint „Michael Árvay de Korlát” hivatkozott.¹⁰ Korlát község Abaúj vármegyében feküdt, Boldogkővár szomszédságában, a hejcei plébánia filiájaként.¹¹ Kassán már a 17. század első felétől folyamatosan jelen volt a Szepesi Kamara hivatalnokai között több Árvay, akár feltételezhető a velük való rokonság is.¹²

A kassai anyakönyvben az édesapára használt *generosus* (nemzetes) címzést még inkább hangsúlyozza a keresztszülők személye, és segít a pontos azonosítás híján a család társadalmi beágyazottságának meghatározásában. Árvay Mihály keresztszülei gróf Csáky István országbíró özvegye, Barkóczy Mária és fia, gróf Csáky Miklós, ké-

8 Kassa város római katolikus keresztelési anyakönyve 1686–1692; 1700–1729, 294–295, 341, hozzáférés: 2021. november 8., www.familysearch.org; Egy abaúji Cziriák (Czirják) család 1628. október 28-án Bécsben nyert II. Ferdinándtól nemességet, amelyet még ugyanabban az évben egy Göncön tartott közgyűlésen: CSOMA József, *Abaúj-Torna vármegye nemes családjai*, Abaúj-Torna egyesült vármegyék monográfiája 1. (Kassa: Forster–Wesselényi és társai, 1897), 658. A család címeres nemeslevelét a Kassai Városi Levéltárban őrzik, leírását ismertette legújabban: Martin BARTÓŠ és Gabriel SZEGHY, „Erbové listiny v Archive Mesta Košice (Osud jednej armálnej zbierky)”, *Slovenská archivistika* 47, 2. sz. (2012): 80–98. 11. A nemességet Cziriák Gergely, felesége, Varannay Dorottya, valamint gyermekeik: György, Gergely és Dorottya kapták.

9 Egy abaúji Árvay család 1640. március 15-én Regensburgban nyert III. Ferdinándtól nemességet, amelyet egy évvel később, 1641 márciusában hirdettek ki a vármegyei közgyűlésen: CSOMA, *Abaúj-Torna...*, 657.

10 Rábapatonai római katolikus vegyes anyakönyv halotti anyakönyve 1749–1762, 1.

11 Soós Imre, *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Az egri főegyházmegye schematizmusa 2 (Budapest: Szent István Társulat, 1985), 484.

12 Árvay Mátyás 1630–1650 között a kamarai levéltár segédőre volt, Imre 1668–1669 a kamarai irodán első írnok, 1668-ban homonnai helyettes harmincados és talán megegyezik az 1676-ban szereplő ónodi harmincadossal, Árvay István 1676-ban Sátoraljaújhelyen harmincadellenőr, 1679–1693 Csértészen, 1693–1702 pedig Varannón harmincados. FALLENBÜCHL Zoltán, *Állami (császári és királyi) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, Adattár (Budapest: Országos Széchényi Könyvtár–Osiris Kiadó, 2002), 40–41. Ismert továbbá Árvay Mihály kamarai élelmezési tiszta (annonarius), akinek 1666-ban írják össze hagyatékát Kassán: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, E 156, Magyar Kamara Archivuma, Urbaria et conscriptiones, fasc. 96., nr. 17. 1666. október 9. A hagyatéki összeírásnál jelen van Árvay Imre, aki alighanem azonos lehet az 1668-tól szereplő, fentebb említett kamarai írnokkal.

sőbbi esztergomi érsek, valamint a helyi kassai városi elitből az olasz származású Jacopo Carove és Maria Clara Marai.¹³ Árvay Mária Klára keresztszülei között újra feltűnik Csáky Miklós gróf és Csáky Istvánné Barkóczy Mária, valamint az olasz kereskedők közül Márai (Máray) Klára. A keresztszülők közül szintén a városi elit tagja volt Cetto Franciska, egy másik dúsgazdag kassai olasz kereskedőcsalád tagja.¹⁴ Árvay Mihály húgának keresztszülei között feltűnik még Fischer Mihály báró, a Szepesi Kamara korábbi adminisztrátora, ami szintén alátámaszthatja az Árvay familia és a kamara kapcsolatát. Szerepel még a keresztszülők között Labsánszky János (*perillustris*) és Vancsek Mihály (*generosus*).¹⁵ Bár az Árvay családra további adatok nem állnak jelenleg rendelkezésre, a keresztszülők sora jól mutatja kapcsolatrendszerüket a városi elit mellett a kamarai tisztviselőkkel, valamint a felső-magyarországi arisztokrácia meghatározó családjának számító Csákyakkal.

Árvay Mihály tanulmányait a kassai jezsuita gimnáziumban folytatta az 1716/1717. tanévtől declinista, majd felsőbb osztályokban.¹⁶ Tizenhat évesen, 1724-ben lépett be Trencsénben a jezsuita rendbe, és ezzel megkezdte a hagyományos, hosszú jezsuita képzést. 1725–1726-ban Kassán novicius, majd Leobenben ismétli a humaniorákat,¹⁷ ezt követően Komáromban tanít grammatikát. Filozófiai tanulmányait 1729–1731-ben Nagyszombatban végezte. A magiszteréveket Sopronban, Nagyszombatban és Kassán végezte. Ezt követték a teológiai tanulmányok 1736–1739 között Nagyszombatban, majd a harmadik próbáció éve Besztercebányán. 1741-ben Nagyváradon misszionárius, innen Egerbe került hitszónoknak, emellett hitoktatást végzett, és a kongregáció prézeze volt, továbbá a rendház *historia domus*át vezette.¹⁸

13 Jacopo Carove életére és családjára: KERÉKES György, „Jacopo Carove, kassai olasz kereskedő”, *Olasz Szemle* 4 (1942): 525–548. Jacopo Carove 1686-ban a kassai választott község tagja, majd 1689-től városi szenátor: H. NÉMETH István, *Kassa város archontológiája: Bírák, belső és külső tanács 1500–1700*, Fons könyvek 3 (Budapest: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2006), 235, 238. Kerekes említett cikke megemlíti egy Maray Mária Zsuzsannát is, mint a kassai olasz kereskedők rokonságához tartozó személyt és Jacopo Carove egyik gyermekének keresztanyját: KERÉKES, „Jacopo Carove...”, 547.

14 Jacopo Carove 1708-ban meghalt, így ezért szerepelhetett helyette másik két olasz család tagja. Carove egyik lányát, épp Franciskát a Cetto család egyik tagja, György vette feleségül: KERÉKES, „Jacopo Carove...”, 548. A Cetto és Carove családok szerepére lásd még: H. NÉMETH István, „Pozsony centrális szerepkörének hatásai és jellegzetességei a magyarországi városhálózatban”, *Történelmi Szemle* 60, 2. sz. (2018): 171–199, 198.

15 Labsánszky János talán azonos II. Rákóczi Ferenc szenátorával és a szenátus kancelláriájának igazgatójával, vö.: HECKENAST Gusztáv, *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?: Életrajzi adattár*, kiad. MÉSZÁROS Kálmán, História könyvtár: Kronológia, adattárak 8 (Budapest: MTA Történettudományi Intézet–História, 2005), 259.

16 1716/17: declinista; 1717/18: parvista; 1719/20: principista; 1720/21: grammatista; 1721/22: syntaxista; 1722/23: poetica; 1723/24: retorika. Archiv Mesta Košice, Catalogus Studiosorum, passim.

17 A repetensképzés során a gimnáziumi tanulmányok ismétlésével a további egyetemi tanulmányokra, illetve a későbbi tanári évekre, magiszterévekre készültek fel a jezsuiták. KÁDÁR Zsófia, *Jezsuiták Nyugat-Magyarországon a 17. században: A pozsonyi, győri és soproni kollégiumok* (Budapest: BTK Történettudományi Intézet, 2020), 163–164.

18 LUKÁCS Ladislaus S. I. *Catalogus Generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, Vol. 3 (Romae: Institutum Historicum Societatis Iesu, 1987), 1:39. A jezsuita képzési rendszerre: KÁDÁR, *Jezsuiták...*, 128–130.

A jezsuita képzési időszakban, kassai magiszteréveiben (1734–1735) jelentek meg irodalmi művei is. Elsőként a magyar királyokról szóló verses művét adta ki (*Celebriores Hungariae reges*, Kassa, 1734), majd következett a fentebb már említett irodalom- és tudománytörténeti vázlata (*Res literaria Hungariae*, Kassa, 1734).¹⁹ Mivel utóbbi műve névtelenül jelent meg, nem minden jezsuita szerzőkkel foglalkozó munka kötötte az ő nevéhez. A legjelentősebb jezsuita szerzői lexikon, Carlos Sommervogel például Árvay György (1698–1759) művei között is felsorolja. Ugyanakkor az Árvay Mihályról szóló szócikkben épp a *Celebriores*-ről jegyzi meg, hogy Árvay Györgyhez köthető.²⁰

A tevékenyen induló jezsuita rendi előmenetel 1742-ben azonban hirtelen megfelekkelt. Két, a rendi generális, Franz Retz által írt levélből értesülünk Árvay sorsáról. Az általános rendfőnök az osztrák provinciálisnak, Vanossi Antalnak küldött levelében alapvetően a negyedik fogadalom előtt álló rendtagok vizsgálatának nehézségéről értekezett. A levél szerint Árvay napvilágra került cselekedetei miatt azonban méltatlanná vált a fogadalomtételre, és ezért a generális kérte, hogy az ezzel kapcsolatos vizsgálat iratait küldjék meg Rómába. Sajnos a pontos okokra még csak utalást sem tett levelében Franz Retz.²¹ Az egri rektornak, Reviczky Ignácnak küldött levelében azonban egy megjegyzés mintha esetleges gazdasági jellegű visszaélésekre utalna, ami elfogadható felvetésnek tűnik Árvay későbbi perkedései kapcsán.²²

Miután elbocsátották a jezsuita rendből, Árvay szinte azonnal átlépett egyházmegyei szolgálatba az egri püspökség kötelékébe. 1743 elején került Jászdadányba plébánosnak, ám itt már a következő évben konfliktusba keveredett a helyi közösséggel, amely végül elmozdításához vezetett. Összetűzött a község vezetőivel, sikkasztással is vádolták, de mindenekelőtt többrendbeli szexuális visszaélései kerültek középpontba. 1744–1745 telén több vizsgálatot is tartottak ellene, a plébániáról ekkor már távoznia kellett. A helyi közösség ellenszenvét mi sem példázza jobban, mint hogy az egyik tanú Árvayt egyszerűen a „pokol egyik oszlopának” titulálta. Feltehetőleg rövid időre püspöki őrizetbe is kerülhetett, végül pedig eltávolították az egyházmegyéből.²³

Életrajza tehát ezen a ponton elvált az egri egyházmegyéjétől, ennek ellenére a vonatkozó lexikonszócikkek hibásan összemosták egy hasonló nevű, másik egri egyházmegyei pappal. Ezért szükséges a két életrajz szétszálazása, a siroki–boldogkőújfalusi plébános és az ex-jezsuita Árvay Mihály elválasztása.

19 SZELESTEI NAGY, „Árvay...”, 148.

20 Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la compagnie de Jésus*, Vol. 12 (Bruxelles: Schepens, 1890), 1:594–595. Sommervogel viszont a *Res literaria Hungariae* kapcsán Horányi Eleknek Kaprinay Istvántól szerzett információja alapján cáfolja, hogy a névtelen munka szerzője a másik jezsuita, Felker András (1698–1737) lett volna. A Felkerrel való tévesztésre felhívja a figyelmet Szinnyei József is: SZINNYEI, „A magyar irodalomtörténet...”, 177.

21 Archivum Romanum Societatis Iesu (= ARSI), Austr., vol. 13., fol. 285r. Róma, 1742. május 5. Franz Retz általános rendfőnök levele Vanossi Antal provinciálisnak.

22 ARSI, Austr., vol. 13., fol. 287v. Róma, 1742. június 2. Franz Retz általános rendfőnök levele Reviczky Ignác rektornak.

23 MIHALIK Béla Vilmos, *A kétszer megváltott nép: Katolikus egyház a Jászkunságban (1687–1746)*, Magyar történelmi emlékek: Értekezések (Budapest: BTK Történettudományi Intézet, 2020), 101–103.

3. A két Árvay – párhuzamos életrajzok 1745–1750 között

A siroki plébániát 1743-ban állították fel, elválasztva az addigi anyaegyháztól, Recsktől. Az új plébániához öt kisközséget *filiaként* csatoltak, első plébánosnak pedig Árvay Mihályt iktatták be.²⁴ Mivel Árvay még az 1746. évi Barkóczy-féle egyházlátogatáskor is Sirokon volt, így a vizitációs jegyzőkönyvből fontos adatokat ismerünk meg életére vonatkozóan, amelyek egyértelművé teszik a két hasonló nevű plébános szétválaszthatóságát.

A siroki plébánosnak ez volt az első szolgálati helye, máshol nem volt korábban, a kánoni látogatás idején már negyedik évét töltötte az új plébánián. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy a jezsuita tanulmányait végző Árvayval szemben ő a Telekessy István püspök által alapított egri szemináriumban végezte el teológiai stúdiumait, magyarul és szlovákul beszélt. A siroki Árvay Mihály ekkor 30 éves volt, tehát 1716–1717 táján születhetett, vagyis közel egy évtizeddel később, mint az ex-jezsuita névrokona.²⁵ Az egri szemináriumban valóban szerepel egy Árvay Mihály, aki 1740. február 2-án tette le az alapító püspök által előírt belépéskori esküt.²⁶ A frissen alapított siroki plébánia keresztelési anyakönyvében az első bejegyzés Árvaytól 1743. február 10-ről származik.²⁷ Vagyis éppen kerek egy hónappal előbb kezdte meg szolgálatát Sirokon, mint a másik Árvay Mihály Jászládányban (március 10.). A siroki Árvay Mihály 1748 őszéig maradt hivatalában, utódát, Krupnik Pál plébánost 1748. október 13-án iktatták be.²⁸

Sirokról elkerülve Árvay szolgálatát Boldogkőújfalun folytatta, első keresztelési bejegyzése 1748. november 17-ről való.²⁹ Az egyházmegyei konzisztoriális jegyzőkönyv bejegyzése alapján kiderül azonban, hogy a siroki Árvay Mihállyal kapcsolatban is egyházfegyelmi kérdések merültek fel. Az áthelyezésekről szóló 1748. szeptember 7-i határozat megjegyzi, hogy Boldogkőújfalura való áthelyezését megelőzően részeges és szidalmazó viselkedése miatt nyolcnapos penitenciát kellett tartania kenyéren és vízen az egri szemináriumban.³⁰ A boldogkőújfalui szolgálat azért is segítheti a két személy

24 Soós, *Az egri...*, 216. Az öt leányegyház a következő volt: Terpes, Szajla, Bükkszék, Kőkút, Pósvár. A filia nélkül maradt Recsken ez komoly problémát okozott, a helyi lakosság nem bírta eltartani papját, aki emiatt konfliktusba került híveivel. Ezért végül a közeli mátraballai plébániától Recskhez csatolták át leányegyházként a derecskei híveket, akiknek a hozzájárulásával rendeződött a recski plébánia anyagi helyzete. MIHALIK Béla Vilmos, „Plébános és közösség a 18. század közepi egri egyházmegyében”, in *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, szerk. BÁRTH Dániel, 85–99 (Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013), 92–93.

25 Egri Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: EFL), Visitatiók, nr. 3414. Districtus Heves, pag. 275.

26 Bozsik Pál, *Az egri papnevelés története a XVIII. században* (Eger: Érseki Lyceum, 1910), 204.

27 Sirok római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelesek, 1743. február 10., hozzáférés: 2022. január 12. www.familysearch.org.

28 Sirok római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelesek, 1748. október 13., hozzáférés: 2022. január 12. www.familysearch.org.

29 Boldogkőváralja (Boldogkőújfalu) római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelési bejegyzések, fol. 39v. 1748. november 17., hozzáférés: 2022. január 12. www.familysearch.org. A plébánia ekkoriban még Boldogkőújfalun volt, majd 1767-ben helyezték át Boldogkőváraljára: Soós, *Az egri...*, 479.

30 EFL, Protocollumok, nr. 3608. Protocollum dioecesanum 1748. pag. 439. 1748. szeptember 17.

összekeverését, mivel a másik, ex-jezsuita Árvay a nemesi előnevét arról a Korlát nevű községről vette, amely Boldogkővár szomszédságában feküdt, és ahova rövid időre maga is visszavonult, miután a jászladányi plébániáról elmozdították.

A siroki-boldogkőújfalui Árvay azonban alig másfél évet működött új plébániáján, mivel 1750 első felében meghalt. Koncz Ákos egri egyházmegyei irodalmi lexikona, amely a két Árvayt összemosta, a boldogkőújfalui plébános halálzási dátumát hozta, innen vette át a későbbi szakirodalom is. Koncz szerint Árvay – mi már tudjuk, hogy a korábbi siroki plébános – 1750. február 15-én hunyt el Boldogkőújfalun.³¹ A boldogkőújfalui halotti anyakönyvek alapján azonban világos, hogy ez hibás adat. Valamikor április–július között halt meg, azonban az anyakönyv sérült, így a pontos dátum ma már innen nem ismerhető meg.³²

Mindeközben az ex-jezsuita Árvay Mihály már rég távozott az egri egyházmegyéből, és már az ország túlsó felén, a dunántúli győri egyházmegyében működött. 1748. június 26-án a korábbi plébános halálát követően iktatták be a Vas megyei, az Őrségben fekvő Belsőrákos (ma Nagyrákos) plébániájára. A fennmaradt iratok igazolják, hogy az egri egyházmegyéből érkezett. Azonban itt is hamar konfliktusba került a közösséggel, amely hamarosan hosszú panaszlevélben fordult Batthyány Ádám kegyúrhoz. A panaszok szerint egyházi szolgálatát elhanyagolta, a közösség vezetőivel és az iskolamesterrel is rossz viszonyt ápolt, továbbá az előző plébános végrendeletét illetően is komoly vita támadt a hívekkel. Az ellenszegülőket súlyosan szidalmazta, és tettlegességig menően bántalmazta. A háttérben egy újabb, a papi hivatalhoz méltatlan viszony is felsejlett. A kegyúr közbenjárására Zichy Ferenc győri püspök alig egy év szolgálatot követően elmozdította Árvayt a belsőrákosi plébániáról, és 1749. június 5-én a püspöki székhelyhez közelebb fekvő Rábapatonára iktatták be. Itteni működése sem lehetett azonban felhőtlen, emiatt végül 1752 tavaszán innen is felmentették, és a győri egyházmegyéből is elbocsátották.³³

A két párhuzamos, hibásan összekevert életpálya tehát az 1745–1750 közötti időszak alapján szétszalazható. Az ex-jezsuita Árvay Mihály tehát nem halt meg 1750-ben, hanem ekkor már a győri egyházmegyében volt plébános, míg Sirokon és Boldogkőújfalun egy hasonló nevű plébános szolgált. A *Res literaria Hungariae* szerzőjének azonban az egri után a győri püspökségben is kitelt a becsülete, és újabb fordulatot vett életpályája.

31 Koncz Ákos, *Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren* (Eger: Érseki Lyceum, 1892), 5; SZELESTEI NAGY, „Árvay...”, 148.

32 Boldogkővár-alja (Boldogkőújfalun) római katolikus vegyes anyakönyv, halotti bejegyzések, fol. 16v, hozzáférés: 2022. január 12. www.familysearch.org.

33 SZULY Rita, *Katolikus alsópapság a győri egyházmegye vasvári főesperességében a 18. században*, Doktori (PhD) értekezés (Pécs: PTE BTK, 2021), 147–150.

Miután Zichy Ferenc püspök elbocsátotta a győri egyházmegyéből, a szomszédos veszprémi püspökségbe került. Ismét csak bizonytalan, hogy mennyit tudtak előéletéről, bár néhány forrás arra mutat, hogy viselt dolgai azért nem voltak teljesen ismeretlenek új működésének színhelyén.

A veszprémi püspökségben elsőként Vértesszékra nevezték ki plébánosnak 1752. március 28-án.³⁴ Az Eszterházy család a török korban elnéptelenedett falut alig pár évvel korábban telepítette be németekkel, akiknek hamar plébániát is szerveztek, a község már 1746-ban megkötötte a kontraktust első papjával.³⁵ Azonban Árvay Mihály hamarosan itt is konfliktusba került a községgel. Az Eszterházyak ászári jószágkormányzója, Balogh Ferenc írta róla, hogy perlekedő, viszálykodó ember volt, nemcsak Vértesszéken, hanem korábbi működésének helyszínein is, „sőt talán ez az oka, hogy volt jesuvita szerzetes státuszát is megváltoztatta”.³⁶ Emiatt innen is elhelyezték, és Városlődre került ideiglenes adminisztrátornak. Azonban hamar kiadták az útját, és Padányi Biró Márton püspök beváltotta korábbi intését: „dioecesisemben sem szenvedem ez után, másutt keresse szerencséjét a jámbor”.³⁷

Miután a harmadik egyházmegyéből is eltávolították, az ekkor már közel 50 éves Árvay Mihály nem távozott messzire. A tihanyi apátságához tartozó, a Balaton túlszárnyán található Balatonendrédre került plébánosnak, ahol alig egy hónappal Városlődről való távozását követően, 1757. május 19-én keresztelt először.³⁸ Életének erről az utolsó, Endréden töltött szakaszáról már nincs adat további konfliktusokról, elképzelhető, hogy ekkoriban már betegeskedni kezdett.³⁹ Szorgalmáról a plébániai munkában némi tanúságot tesz, hogy az endrédi első anyakönyvi kötet végén beírt áttérések között őt

34 PFEIFFER János, *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950), püspökei, kanonokjai, papjai*, Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 8 (München: Görres Gesellschaft, 1987), 242. Beiktatására 1752. június 1-jén került sor: Vértesszékma római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelési bejegyzések, pag. 28., hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org.

35 ZÁBORSZKY Miklós, „Gánt”, in *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 17*, szerk. FARKAS Gábor, 7–33 (Székesfehérvár: Fejér Megyei Levéltár, 1987), 24–25.

36 PFEIFFER, *A veszprémi egyházmegye...*, 242.

37 Uo. Vértesszékma utoljára 1756. június 20-án keresztelt: Vértesszékma római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelési bejegyzések, 40., hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org. Városlődre 1756. július 6-án iktatta be Dravecz Márk József kanonok és Nell Márton veszprémi provizor, ahol utoljára 1757. április 13-án keresztelt: Városlőd római katolikus vegyes anyakönyv, keresztelési bejegyzések, pag. 58, 65., hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org.

38 PFEIFFER, *A veszprémi egyházmegye...*, 242.; A balatonendrédi római katolikus vegyes anyakönyv, 52, hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org.

39 SÖRÖS Pongrácz, *A tihanyi apátság története*, 2 köt. (Budapest: Szent Benedek Rend, 1911), 2:208. Sörös hivatkozik egy, a tihanyi apátság levéltárában található iratra ezzel kapcsolatban. Dénesi Tamás tájékoztatása szerint ez egy 1760. szeptember 30-án felvett vizsgálati jegyzőkönyv, amely arra vonatkozott, hogy Vécsey Ferencné asszony az egy évvel korábban Endréden átvett kölcsöngabonát semmilyen formában nem térítette meg. Ennél a kölcsönügyletnél 1759 őszén tanúként jelen volt „Istenben idvezült Árvay Mihály akkori plébános”: Pannonhalmi Főapátsági Levéltár V.1. Apátságok levéltárai, Tihanyi apátság iratai, Acta Antiquiora, 4.42L. E helyen is hálásan köszönöm Dénes Tamásnak segítségét!

evangélikus és református lakos katolizálását Árvay érte el. Ugyancsak a plébániai gazdálkodásra – amellyel korábbi szolgálati helyein Árvaynak voltak botrányai – vet némi fényt a szintén anyakönyv végi bejegyzés, hogy a helyi jegyző özvegyének a plébánia felé fennálló 5 forint 50 dénár adósságát sikerült az özvegyasszony örököseivel kifizettetnie. Árvay a halotti anyakönyv bejegyzése szerint 1760. február 3-án hunyt el.⁴⁰

5. Összefoglalás

Árvay Mihály pályája egy megtört egyházi karrier. Bukása – Padányi Biró Márton veszprémi püspök szavaival élve – „nyughatatlansága és rossz erkölcsé” következménye volt. Látszólag kiváló társadalmi háttérrel rendelkezett, a keresztszülők kiválasztása alapján családja nemcsak a kassai városi elithez, hanem a felső-magyarországi arisztokráciához is kötődhetett. A jezsuita rendben is kedvezően indult előmenetele, művelődéstörténeti jelentőségű munkáit követően már vélhetőleg a negyedik rendi fogadalom előtt állhatott, mikor ismeretlen háttérű botránya miatt távozni kényszerült a rendből. Bár három egyházmegyét végigjárt, és a tihanyi apátság egyik plébániáját is megszerezte, szinte mindenhol kiemelték jezsuita kötődését. Az Eszterházy család jószágkormányzója is jezsuita múltját figyelembe véve ütközött meg viselkedésén. A balatonendréd anyakönyvben is külön feljegyezték róla, hogy egykor a jezsuita rend tagja volt.⁴¹ Valószínűleg minden szolgálati helyén tisztában voltak tanultságával és tudásával. Erre utal Lenti István veszprémi püspöki helynök megjegyzése, amikor a püspöki székvároshoz közeli Városlődre helyezték. A vikárius abban reménykedett, hogy a közelség nagyobb ellenőrzésre ad lehetőséget, ami Árvay fegyelmét helyreállíthatja. Ebben az esetben, vélte Lenti, „ha jó ember lészen, tudományára nézve a Szent Székhez is néha applicálni lehetne”, vagyis a püspöki szentszéki bíróság munkájába való bevonásán is elgondolkodott.⁴² Tudását tehát kétségkívül – minden fegyelmi ügye ellenére – ismerték és elismerték.

Amennyire nyughatatlan volt Árvay, olyannyira zavaros lett a két hasonnevű egyházi személy összemosása miatt későbbi életrajza. A lexikonszócikketek tehát a következőképpen szükséges módosítani Árvay esetében:

Árvay Mihály (Kassa, 1708. szeptember 13. – Balatonendréd, 1760. február 3.) – Költő, jezsuita szerzetes, egyházmegyes pap. Gimnáziumi tanulmányait a kassai jezsuita

40 A balatonendréd római katolikus vegyes anyakönyv, fol. 88v; fol. 89v–90r, hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org. Bár valójában ekkor 52. évében járt még csak, a matrikulában 59 évesnek írták.

41 A balatonendréd római katolikus vegyes anyakönyv II. kötete, fol. 4r, hozzáférés: 2022. január 26. www.familysearch.org. Az anyakönyv elejére bevezették a plébánosok névjegyzékét, amelyben Árvayról a következőt írták: „Reverendus Dominus Michael Árvai ecclesiasticus, prius vero sacerdos Societatis Jesu”.

42 Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár I.1.39.b. Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Protocolla episcopalia, 15. köt. 1756–1757. pag. 204. Veszprém, 1756. június 14. Lenti István levele Padányi Biró Mártonhoz. E helyen is köszönöm Karlinszky Baláznak, hogy a levelet megkereste, és rendelkezésemre bocsátotta!

gimnáziumban folytatta, majd 1724-ben Trencsénben lépett be a jezsuita rendbe. 1725–1726-ban Kassán novícius, majd Leobenben ismételte a humaniorákat, 1728-ban Komáromban grammatikát tanított. Filozófiai tanulmányait 1729–1731-ben Nagyszombatban végezte. Majd a magiszteréveket Sopronban (1732), Nagyszombatban (1733) és Kassán (1734–1735) töltötte. Ezt követték 1736–1739 között a teológiai tanulmányok Nagyszombatban. A harmadik probációt 1740-ben Besztercebányán végezte. Ezután Nagyváradon lett misszionárius (1741), végül Egerben hitszónok (1742). Miután a rendből elbocsátották, egyházmegyei szolgálatba lépett át, és az egri püspökségben Jászladány plébánosa lett (1743–1744). A következő években sorsa ismeretlen, 1748-ban a győri egyházmegyében szolgált, a Vas megyei Belsőrákos plébánosa, ahonnan 1749-ben Rábatonára került. 1752-ben a veszprémi püspökségben Vérteskozma plébánosa lett, majd 1756–1757-ben Városlőd plébánosa. Utolsó éveiben, 1757–1760 között a tihanyi bencés apátsághoz tartozó Balatonendréd plébánosa. Kassai magiszterévei során két, művelődéstörténetileg is jelentős munkája jelent meg: 1734-ben a *Celebriores Hungariae reges* című verses mű, majd a következő évben egy rövid, de rendszertelen tudománytörténeti vázlatot adott közre időrendi írói katalógussal *Res literaria Hungariae* címen.